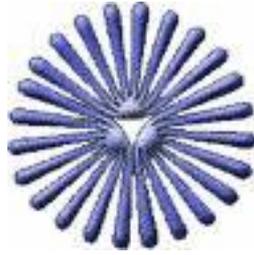

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

دانشکده: علوم انسانی

مرکز: تهران

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

گروه جغرافیا

تحلیل عوامل موثر بر افزایش جمعیت شهر رشت و پیامدهای

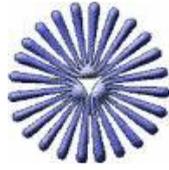
آن بر نظام اکولوژی شهر (۱۳۳۵-۱۳۸۵)

محمد باقری هره دشت

استاد راهنما: دکتر سید مهدی موسی کاظمی

استاد مشاور: دکتر سید علی حسینی

آذر ۱۳۹۰

دانشگاه پیام نور

بسمه تعالی

صورتجلسه دفاع از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد

جلسه دفاع از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد

آقای محمد باقری هره دشت

دانشجوی رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری به شماره دانشجویی ۸۷۷۱۰۱۰۹۲

تحت عنوان « تحلیل عوامل موثر بر افزایش جمعیت شهر رشت و پیامدهای آن بر نظام اکولوژی

شهر (۱۳۳۵-۱۳۸۵)»

با حضور هیات داوران در روز ..... مورخ ...../...../..... ساعت..... در محل

ساختمان ..... برگزار شد و هیات داوران پس از بررسی، پایان نامه مذکور را

شایسته نمره به عدد ..... به حروف ..... با درجه ..... تشخیص داد.

ردیف	نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبه دانشگاهی	دانشگاه/موسسه	امضاء
۱	دکتر سید مهدی موسی کاظمی	استاد راهنما	استادیار	پیام نور	
۲	دکتر سید علی حسینی	استاد مشاور	استادیار	پیام نور	
۳	دکتر قدیر فیروزنیا	استاد داور	استادیار	پیام نور	
۴		نماینده تحصیلات تکمیلی			

اینجانب محمد باقری هره دشت دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۷ مقطع کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری گواهی می‌نمایم چنانچه در پایان‌نامه خود از فکر، ایده و نوشته دیگری بهره گرفته‌ام با نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم منبع و مأخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده‌ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بر عهده خویش می‌دانم و جوابگوی آن خواهم بود.

دانشجو تأیید می‌نماید که مطالب مندرج در این پایان‌نامه نتیجه تحقیقات خودش می‌باشد و در صورت استفاده از نتایج دیگران مرجع آن را ذکر نموده است.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء

اینجانب محمد باقری هره دشت دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۷ مقطع کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری گواهی می‌نمایم چنانچه بر اساس مطالب پایان‌نامه خود اقدام به انتشار مقاله، کتاب، و... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما، با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب، و... و به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء

کلیه حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه پیام نور می‌باشد.

آذر ۱۳۹۰

تقدیم به:

- پدر و مادرم که کسب روزی حلال و مهربانی را به من آموختند.
- همسرم که با صبر و شکیبایی، زمینه تحصیلم را فراهم کرد.
- معلمان، اساتید و همه کسانی که در مسیر پر پیچ و خم زندگی درس صبر و بردباری به من آموختند.

تقدیر و سپاسگزاری:

"من لم یشکر الخالق لم یشکر الخالق"

قبل از هر چیز خداوند تبارک و تعالی را به خاطر تمام نعمتهای که تا کنون به ارزانی داشته شاکرم، خداوند سبحانی که اراده او بالاتر از همه اراده هاست و بدون اذن او حتی برگگی هم از درخت نمی افتد.

مراتب سپاس قلبی خویش را به استاد بزرگوار و ارجمند جناب آقای دکتر سید مهدی موسی کاظمی که راهنمایی این تحقیق را برعهده داشته اند و در این مسیر، کوشش ها و راهنمایی های بی دریغ ایشان فرا راه من بوده است، ابراز می نمایم.

برخود واجب می دانم از استاد دلسوز و متعهد، جناب آقای دکتر سید علی حسینی که زحمت مشاوره این تحقیق را برعهده داشته اند، تشکر و قدردانی نمایم. در پایان از همه عزیزان و دوستانی که لطف و عنایت بی دریغشان شامل حال من بوده است، تشکر و قدردانی نموده و از خداوند متعال سلامتی و موفقیت برایشان خواهانم.

چکیده

افزایش جمعیت شهری به ویژه در کشور های در حال توسعه، این شهرها را با چالش های مهمی از نظر زیست محیطی مواجه کرده است، عوارض مزمن آلودگی هوا، نبود سرزندگی و آلودگی آب، خاک و محیط زیست عمومی و... از جمله چالشهای شهرهای در حال توسعه در خصوص نظام اکولوژیکی آنهاست. در همین راستا یکی از عناصر بنیادی در برنامه ریزیهای اقتصادی-اجتماعی توجه به مولفه های جمعیتی می باشد. در این پژوهش به بررسی عوامل موثر برافزایش جمعیت شهر رشت و پیامد های آن در نظام اکولوژی شهر طی دوره (۱۳۳۵-۱۳۸۵) پرداخته شده است.

روش تحقیق این پایان نامه توصیفی - تحلیلی است. در این تحقیق ابتدا اطلاعات توصیفی شهر رشت چون موقعیت جغرافیایی، تاریخچه، جمعیت و مولفه های دموگرافیکی (زاد و ولد، مرگ و میر و مهاجرت) فراهم گردید و از طریق بررسی سرشماری های نفوس و مسکن طی دوره های ۱۳۸۵-۱۳۳۵ به عوامل اصلی افزایش جمعیت شهر پرداخته شد و در نهایت جهت شناخت پیامدهای این افزایش جمعیت در نظام اکولوژیک شهر، معیارها و شاخص های اکولوژی شهری، در منطقه مورد مطالعه بررسی و تحلیل شد بر اساس یافته های تحقیق، مشخص شد که، سه مؤلفه، رشد طبیعی جمعیت، مهاجرت و ادغام روستاها مهمترین عوامل تأثیرگذار در افزایش جمعیت شهر رشت طی دوره مذکور بوده اند. این عوامل باعث شد طی این مدت ۴۴۷۸۴۵ نفر به جمعیت شهر افزوده شود، که از این تعداد ۲۵۸۱۱۰ نفر در اثر رشد طبیعی جمعیت، ۱۵۹۷۳۲ نفر در اثر مهاجرت و ۳۰۰۰۳ نفر در اثر ادغام روستاها در محدوده خدماتی شهر بوده است. همچنین مشخص شد که افزایش جمعیت باعث کاهش سرانه های شهری شده است بطوری که طبق محاسبه ای که با مدل ضریب پراکندگی بر روی نحوه پراکنش فضایی چهار شاخص در سطح شهر انجام گرفت مشخص شد که شاخص های مذکور بصورت کاملاً نامتعادل در سطح شهر پراکنده شده اند. از جمله موارد دیگر که متأثر از رشد جمعیت بوده است، آلودگی شدید رودخانه های واقع در شهر و همچنین افزایش تولید زباله، فاضلاب شهری و نیز تغییر کاربری اراضی کشاورزی است.

واژه های کلیدی: افزایش جمعیت، اکولوژی شهری، شهر، پیامد و شهر رشت

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیشگفتار ۱

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه.....	۳
۲-۱ بیان مسئله:.....	۳
۳-۱ سوالات پژوهش	۵
۴-۱ پیشینه و ضرورت انجام تحقیق :.....	۵
۵-۱ فرضیه‌ها:.....	۹
۶-۱ هدفها:.....	۱۰
۷-۱ روش انجام تحقیق.....	۱۰
۸-۱ شیوه تجزیه و تحلیل:.....	۱۱
۹-۱ مشکلات تحقیق:.....	۱۱
۱۰-۱ مفاهیم:.....	۱۱

فصل دوم مبانی نظری تحقیق

۱-۲ مقدمه:.....	۱۵
۲-۲ مفاهیم	۱۵
۱-۲-۲ مهاجرت.....	۱۵
۲-۲-۲ منشا جغرافیایی مهاجران:.....	۱۶
۳-۲-۲ متوسط رشد سالانه جمعیت :.....	۱۷
۴-۲-۲ پیش بینی جمعیت:.....	۱۷
۵-۲-۲ توسعه پایدار.....	۱۷
۶-۲-۲ شهر پایدار.....	۱۸
۷-۲-۲ مدل آنتروپی شانون.....	۱۹

- ۲۰-۲-۸- ضریب پراکنندگی..... ۲۰
- ۲۰-۲-۳- مبانی نظری:..... ۲۰
- ۲۱-۳-۱- نظریه های مهاجرت:..... ۲۱
- ۲۸-۳-۲- اکولوژی شهری:..... ۲۸
- ۳۴-۳-۳- شهر به عنوان یک سیستم اکولوژیک..... ۳۴
- ۳۷-۳-۴- توسعه پایدار شهری:..... ۳۷
- ۴۰-۲-۴- عوامل تاثیرگذار در افزایش جمعیت شهرها..... ۴۰
- ۴۰-۲-۵- نظام اکولوژیکی و پیامدهای اکولوژیکی افزایش جمعیت..... ۴۰
- ۴۵-۲-۵- جمع بندی..... ۴۵

فصل سوم: بررسی ویژگی های جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی محدوده

مورد مطالعه

- ۴۷-۳-۱- مقدمه..... ۴۷
- ۴۷-۳-۲- ویژگی های طبیعی..... ۴۷
- ۴۷-۳-۲-۱- موقعیت جغرافیایی استان گیلان..... ۴۷
- ۴۸-۳-۲-۲- موقعیت جغرافیایی و تقسیمات سیاسی شهرستان رشت..... ۴۸
- ۵۰-۳-۲-۳- موقعیت جغرافیایی شهر رشت..... ۵۰
- ۵۰-۳-۲-۴- توپوگرافی..... ۵۰
- ۵۱-۳-۲-۵- پوشش گیاهی، فضای سبز، و عناصر طبیعی..... ۵۱
- ۵۲-۳-۲-۶- منابع آبی..... ۵۲
- ۵۲-۳-۲-۷- ویژگیهای عناصر اقلیمی..... ۵۲
- ۵۳-۳-۲-۷-۱- دما..... ۵۳
- ۵۳-۳-۲-۷-۲- بارندگی..... ۵۳
- ۵۴-۳-۲-۷-۳- رطوبت نسبی..... ۵۴
- ۵۵-۳-۲-۷-۴- روزهای یخبندان، ساعات آفتابی و تبخیر..... ۵۵
- ۵۵-۳-۲-۷-۵- باد..... ۵۵
- ۵۶-۳-۳- ویژگیهای انسانی..... ۵۶

- ۵۶.....۱-۳-۳- جمعیت شهر رشت و نرخ رشد آن در دوره های مختلف سرشماری
- ۵۸.....۲-۳-۳- ساخت جنسی و سنی جمعیتی
- ۶۰.....۳-۳-۳- تراکم جمعیت
- ۶۲.....۴-۳-۳- بعد خانوار
- ۶۳.....۴-۳- ویژگی های اقتصادی
- ۶۴.....۱-۴-۳- بخش های فعالیت
- ۶۵.....۱-۱-۴-۳- کشاورزی
- ۶۵.....۲-۱-۴-۳- صنعت
- ۶۶.....۳-۱-۴-۳- خدمات
- ۶۶.....۵-۳- ویژگی های کالبدی
- ۶۶.....۱-۵-۳- شکل گیری و رشد شهر رشت در دوره های گذشته
- ۶۸.....۱-۱-۵-۳- رشت در دوران صفویه (۱۱۴۸-۹۰۵ هـ ق):
- ۶۹.....۲-۱-۵-۳- رشت در دوره افشاریه و زندیه (۱۱۹۳-۱۱۴۸ هـ ق)
- ۶۹.....۳-۱-۵-۳- رشت در دوره قاجاریه (۱۳۴۳-۱۲۰۰ هـ ق برابر با ۱۳۰۳-۱۱۶۴ هـ ش)
- ۷۱.....۴-۱-۵-۳- رشت در دوران پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴)
- ۷۲.....۵-۱-۵-۳- شهر رشت بعد از انقلاب اسلامی (۱۳۵۷ تا کنون)
- ۷۵.....۶-۳- جمع بندی

فصل چهارم: تحلیل عوامل موثر بر افزایش جمعیت شهر رشت و پیامدهای اکولوژیک آن

- ۷۸.....۱-۴- مقدمه
- ۷۸.....۲-۴- علل افزایش جمعیت شهر:
- ۷۸.....۱-۲-۴- توسعه محدوده شهر و ادغام آبادیهای اطراف شهر در آن:
- ۸۰.....۲-۲-۴- بررسی تغییرات جمعیت شهر رشت تحت تأثیر رشد طبیعی جمعیت و مهاجرت طی سال های ۱۳۳۵-۱۳۸۵
- ۸۳.....۲-۲-۴- بررسی تغییرات جمعیت شهر رشت تحت تأثیر مهاجرت طی سال های ۱۳۳۵-۱۳۸۵

۳-۴- عوامل مؤثر در تسریع روند مهاجرت به شهر رشت..... ۸۸

۱-۳-۴- عوامل طبیعی..... ۸۸

۱-۱-۳-۴- موقعیت..... ۸۸

۲-۱-۳-۴- زلزله..... ۸۸

۲-۳-۴- عوامل انسانی..... ۸۸

۴-۴- تاثیر افزایش جمعیت و گسترش شهری بر پایداری اکولوژی شهری در شهر

رشت..... ۸۹

۱-۴-۴- جمعیت..... ۸۹

۱-۱-۴-۴- افزایش جمعیت و تاثیر آن بر سطح برخورداری از خدمات و سرانه‌های شهری..... ۹۰

۲-۱-۴-۴- تاثیر افزایش جمعیت بر ترافیک شهری..... ۹۴

۳-۱-۴-۴- تاثیر افزایش جمعیت بر گسترش نامنظم شهر رشت..... ۹۴

۲-۴-۴- محیط..... ۹۷

۳-۴-۴- سازمان یا ساخت نظام شهری..... ۱۰۰

۴-۴-۴- عوامل اجتماعی - روانی..... ۱۰۱

۱-۴-۴-۴- بافت حاشیه‌ای شهر از دیدگاه ساخت اکولوژی انسانی شهری..... ۱۰۲

۵-۴- پیش‌بینی جمعیت شهر رشت تا سال ۱۴۰۰..... ۱۰۴

۱-۵-۴- مدل‌های پیش‌بینی جمعیت..... ۱۰۴

۱-۱-۵-۴- مدل رشد نمایی..... ۱۰۴

۲-۱-۵-۴- مدل ترکیبی جمعیت..... ۱۰۵

۶-۴- جمع‌بندی..... ۱۰۷

فصل پنجم آزمون فرضیات، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

۱-۵- مقدمه..... ۱۱۰

۲-۵- آزمون فرضیات..... ۱۱۰

- ۵-۲-۱- فرضیه اول: « رشد جمعیت شهر رشت بیشتر در رابطه با مهاجرت های روستا- شهری است »..... ۱۱۱
- ۵-۲-۲- فرضیه دوم: « افزایش جمعیت شهر و گسترش شهری باعث ناپایداری اکولوژیک شهری شده است »..... ۱۱۳
- ۵-۳- نتیجه گیری..... ۱۱۳
- ۵-۴- ارائه پیشنهادات..... ۱۱۶
- ۵-۱۱۸- منابع و مآخذ..... ۱۱۸

فهرست اشکال

صفحه	عنوان
۱۵	شکل (۱-۲)، روند شکل گیری یک جابجایی جمعیت.....
۱۹	شکل (۲-۲) شهر پایدار با ورودی و خروجی کمتر و بازیافت بیشتر.....
۳۵	شکل (۳-۲) شهر به عنوان یک سیستم اکولوژیک طبیعی.....
۴۸	شکل (۱-۳)، نقشه استان گیلان.....
۴۹	شکل (۲-۳)، نقشه موقعیت جغرافیایی شهر رشت در شهرستان، استان و کشور.....
۵۱	شکل (۳-۳)، نقشه سطوح ارتفاعی شهر رشت.....
۵۴	شکل ۳-۴- نمودار آمبروترمیک دما و بارندگی شهر رشت (۲۰۱۰ - ۱۹۹۵).....
۵۸	شکل (۳ - ۵) نمودار میزان جمعیت شهر رشت در ۶ دوره سرشماری.....
۶۰	شکل (۳-۶)، نمودار هرم سنی و جنسی جمعیت شهر رشت.....
۶۲	شکل (۷-۳)، نقشه تراکم جمعیت شهر رشت سال ۱۳۸۵.....
۶۴	شکل ۳-۸- توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر شهر رشت در سال ۱۳۸۵.....
۷۰	شکل (۳-۹)، نقشه شهر رشت در سال ۱۳۸۷ ه.ق (۱۲۴۹ هجری شمسی).....
۷۴	شکل (۱۰-۳) نقشه مراحل توسعه شهر رشت.....
۷۵	شکل (۱۱-۳) نمودار روند افزایش سطح کالبدی شهر رشت.....
	شکل (۱-۴)، نمودار سهم ادغام روستاهای اطراف در محدوده خدماتی شهر در افزایش جمعیت شهر رشت طی دوره.....
۷۹	شکل (۲-۴)، روستاهای ادغام شده در محدوده خدماتی شهر از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵.....
	شکل (۳-۴)، نمودار سهم رشد طبیعی جمعیت در افزایش جمعیت شهر رشت طی دوره های
۸۲	آمار.....
	شکل (۴-۴)، نمودار سهم مهاجران در افزایش جمعیت شهر رشت طی دوره های ۱۳۳۵ -
۸۵	۱۳۸۵.....
	شکل (۵-۴)، نمودار مهاجران وارد شده به شهر رشت با منشا روستایی و شهری طی دوره ۱۳۵۵ -
۸۶	۱۳۸۵.....

- شکل (۴-۶)، نمودار سهم عوامل مؤثر در افزایش جمعیت شهر رشت..... ۸۷
- شکل (۴-۷)، نمودار میزان کمبود سطح در هر یک از کاربری های شهری..... ۹۰
- شکل (۴-۸)، نمودار خطی تغییرات جمعیت شهر رشت طی ۶ دوره آماری..... ۹۵
- شکل (۴-۹) نمودار روند افزایش سطح کالبدی شهر رشت..... ۹۵
- شکل (۴-۱۰)، نقشه حریم رودخانه های زرجوب و گوهررود..... ۹۹
- شکل (۴-۱۱)، ریختن فاضلاب های شهر رشت به رودخانه های زرجوب و گوهر رود..... ۹۹
- شکل (۴-۱۲)، نمونه ای از تغییر کاربری های صورت گرفته..... ۱۰۱
- شکل (۴-۱۳)، نقشه سکونتگاه های غیر رسمی در شهر رشت..... ۱۰۳
- شکل (۴-۱۴)، وضعیت معابر و بناها در محلات دارای اسکان غیر رسمی..... ۱۰۴
- شکل (۴-۱۵)، نمودار پیش بینی جمعیت شهر رشت در گزینه مطلوب تا افق ۱۴۰۰..... ۱۰۷
- شکل (۵-۱)، نمودار میزان تأثیر عوامل مختلف در افزایش جمعیت شهر رشت ۱۳۳۵-۱۳۸۵.. ۱۱۲
- شکل (۵-۲)، نمودار مهاجران وارد شده به شهر رشت با منشا روستایی و شهری طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۵۵..... ۱۱۳

فهرست جداول

صفحه

عنوان

- جدول ۱-۳-۱- میانگین ماهیانه دما و بارندگی در ایستگاه رشت (۲۰۱۰-۱۹۹۵)..... ۵۳
- جدول ۲-۳-۲- میانگین ماهیانه روزهای یخبندان، ساعات آفتابی، رطوبت و تبخیر در رشت (۲۰۱۰-۱۹۹۵)..... ۵۵
- جدول ۳-۳-۳- جهت و سرعت باد سالانه در شهر رشت (متر بر ثانیه)..... ۵۶
- جدول (۳-۴) : تعداد جمعیت و خانوار شهری کل کشور ، استان گیلان و شهر رشت در سال ۱۳۸۵..... ۵۷
- جدول (۳-۵) : نرخ رشد جمعیت شهر رشت از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵..... ۵۷
- جدول (۳-۶) ، مقایسه نسبت جنسی جمعیت شهر رشت در دوره های مختلف با مقدار متناظر آن در کل کشور..... ۵۹
- جدول (۳-۷) ، جمعیت بر حسب سن به تفکیک جنس سال ۱۳۸۵..... ۵۹
- جدول (۳-۸) ، تراکم جمعیت شهر رشت به تفکیک مناطق ۱۳۹۰..... ۶۱
- جدول (۳-۹) ، توزیع بعد خانوار جمعیت شهر رشت طی سرشماریهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵..... ۶۳
- جدول ۳-۱۰- توزیع جمعیت شهر رشت بر حسب وضع فعالیت..... ۶۳
- جدول ۳-۱۱- توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر شهر رشت در سال ۱۳۸۵..... ۶۵
- جدول (۳-۱۲) جمعیت شهرهای رشت، بندرانزلی و لاهیجان طی سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵..... ۷۳
- جدول (۳-۱۳) مساحت شهرهای رشت ، انزلی و لاهیجان در سالهای ۳۴ تا ۱۳۸۵ (در هکتار)..... ۷۳
- جدول (۴-۱) ، تعداد جمعیت و سهم، روستاهای ادغام شده در محدوده خدماتی شهر در تعداد کل افزایش جمعیت سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵..... ۷۹
- جدول (۴-۲) روند رشد جمعیت شهر رشت طی دوره های مختلف سرشماری ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵..... ۸۱
- جدول (۴-۳) ، آخرین محل اقامت قبلی مهاجران وارد شده به شهر رشت طی سالهای ۶۵-۷۵..... ۸۳

جدول (۴-۴)، آخرین محل اقامت قبلی مهاجران وارد شده به شهر رشت طی سال‌های ۸۵-۸۵	۷۵
جدول (۵-۴)، مهاجران وارد شده به شهر رشت با منشا روستایی و شهری طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۵۵	۸۶
جدول (۶-۴)، سهم عوامل مؤثر در افزایش جمعیت شهر رشت	۸۶
جدول (۷-۴)، مقایسه سطح کاربریها در وضع موجود با وضع استاندارد	۹۰
جدول (۸-۴)، سطح شاخص‌های مختلف در شهر رشت	۹۳
جدول (۹-۴)، محاسبه ارزش آنتروپی مناطق ۳ گانه شهر رشت در سال ۱۳۸۵	۹۷
جدول (۱۰-۴)، پیش بینی جمعیت شهر رشت در گزینه مطلوب تا افق ۱۴۰۰	۱۰۶

او به شماره همه، موجودات کاملاً آگاه است.

قرآن مجید، سوره مریم، آیه ۹۴

پیشگفتار

آمارهای تحولات جمعیتی حاکی از این امر هستند که جمعیت جهان طی دو قرن گذشته رو به تمرکز در شهرها دارد. به عبارت دیگر به دنبال انقلاب صنعتی، شاهد روند فزاینده شهرنشینی در جهان هستیم. که این امر نخست در کشورهای موسوم به جهان اول و از اوایل قرن گذشته در کشورهای جهان سوم اتفاق می افتد (بابائی اقدام، ۱۳۷۸: ۵). بین سالهای ۱۸۰۰ تا ۲۰۰۵ میلادی جمعیت جهان، از ۸۹۰ میلیون به ۶/۴۶۵ میلیارد و جمعیت نقاط شهری از ۲۷ میلیون به بیش از ۳ میلیارد نفر رسیده است. به عبارت دیگر در طی این مدت، جمعیت جهان، تنها ۷/۳ برابر گردیده است. و این در حالی است که جمعیت نقاط شهری آن بیش از ۱۱۱ برابر افزایش یافته است. از دلایل عمده این امر، علاوه بر افزایش طبیعی جمعیت شهری، می توان به افزایش لجام گسیخه مهاجرت‌های روستا شهری نیز اشاره نمود که عمدتاً مقصدشان مراکز جمعیتی بزرگ کشورها بوده و هستند. این روند، در کشور ما نیز به وقوع پیوسته است. بدین معنا که جمعیت کشور از ۱۹ میلیون نفر در اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۳۵ به ۷۰۴۷۲۸۴۶ نفر در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. جمعیت شهری کشور نیز از ۱۸۹۵۴۷۰۴ نفر در سال ۱۳۳۵ هجری شمسی به ۴۸۲۵۹۹۶۴ نفر در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. تعداد شهرهای کشور از ۲۰۰ شهر در سال ۱۳۳۵ به ۱۰۱۲ شهر در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. به تبع آن درصد شهرنشینی از ۲۰ درصد به ۶۸/۴۶ بالغ شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵: ۱).

افزایش جمعیت در شهرهای کشورهای در حال توسعه چالش‌های مهمی را از نظر شرایط نابسامانی در زمینه سلامت محیط و کیفیت زندگی، آلودگی هوا، نبود سرزندگی، از بین رفتن مزارع کشاورزی و... ایجاد کرده است. شهر رشت نیز طی دهه‌های گذشته با افزایش شدید جمعیت روبرو بوده است که این باعث ناپایداری اکولوژیکی در این شهر شده و مشکلات زیست محیطی زیادی را بوجود

آورده است، بنابراین تحقیق حاضر بدنبال یافتن عوامل موثر در این افزایش جمعیت و نیز شناخت جامع پیامدهای آن بر نظام اکولوژیک شهر است.

این پژوهش در پنج فصل تدوین شده، که در فصل اول به کلیات تحقیق پرداخته شده، در فصل دوم چهارچوب پژوهش بیان شده، در فصل سوم وضع موجود و خصوصیات جغرافیایی محدوده مورد مطالعه بررسی شده، در فصل چهارم عوامل موثر بر افزایش جمعیت شهر رشت و پیامدهای اکولوژیک آن تحلیل شده است و در نهایت در فصل پنجم، به آزمون فرضیات، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات پرداخته شده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

شهرنشین شدن جمعیت، افزایش جمعیت شهرها و به تبع آن توسعه شهرهای کوچک و بزرگ، ویژگی عصر حاضر است و توسعه پایدار این شهرها در گرو داشتن برنامه ریزی و مدیریت شهری کارآمد آن می باشد (رضویان، ۱۳۸۷: ۱۰۲). در این فصل با توجه به موضوع اصلی تحقیق به بیان مسئله تحقیق که همان رشد فزاینده شهر رشت و پیامدهای آن بر نظام اکولوژیک شهر است پرداخته شده، همچنین ضرورت انجام این کار و فرضیات و سوالات مطرح شده در آغاز تحقیق بررسی شده و در ادامه شیوه گردآوری اطلاعات و روش تحقیق آن بیان شده است.

۱-۲ بیان مسئله:

امروزه لزوم توجه به مسائل جمعیتی در برنامه ریزی شهری بر کسی پوشیده نیست، خصوصاً بعد از اینکه تهیه طرح‌های جامع و تفضیلی شهرها آغاز شد. برای نخستین بار جمعیت به عنوان مهم ترین عامل برنامه ریزی تجلی کرد. رشد شهرنشینی در سطح جهانی به میزان هشدار دهنده‌ای رسیده است. در هر سه روز، یک میلیون نفر به ساکنان جمعیت شهری دنیا افزوده می‌شود.

امروزه رشد بی‌رویه جمعیت، صنعتی شدن شهرها، توسعه اقتصادی، اعمال سیاست‌های اقتصادی ویژه از سوی دولتها و مهاجرت روستائیان به شهرها سبب گسترش سریع مناطق شهری شده است. گسترش بی‌رویه شهرها یک مشکل جهانی است، به گونه‌ای که در حال حاضر بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و پیش‌بینی می‌گردد تا سال ۲۰۲۵ افزون بر ۶۵ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی کنند (کایا^۱، ۲۰۰۶: ۱۹). این در حالی است که افزایش سریع پراکندگی شهری در بسیاری از کشورهای دنیا یک نگرانی بزرگ شده است. زیرا این پراکندگی سریع اثرات زیان باری بر روی محیط می‌گذارد (ژیجر و دیگران^۲، ۲۰۱۰: ۳۹۷). لذا مهمترین مسأله‌ای که در برابر توسعه شهری قرار می‌گیرد، مکان استقرار آنها است (مرلین^۳، ۲۰۰۰: ۲۳۵).

نگاهی به تحولات جمعیت شهری ایران نشان می‌دهد که درسالهای ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ درصد جمعیت شهری به کل جمعیت به ترتیب ۳۱/۴، ۳۷/۹، ۴۴/۹، ۵۴/۳، ۶۲، ۶۸/۴

^۱: kaya

^۲: Jaeger et al

^۳: Merlin